

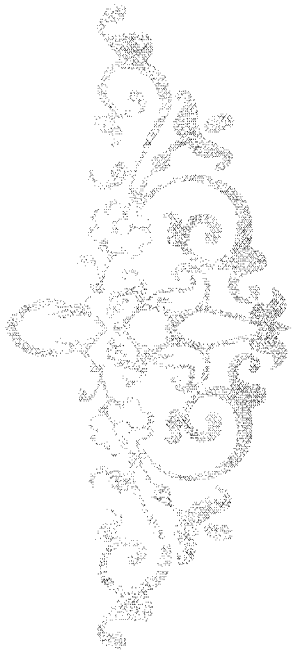
Київський університет імені Бориса Грінченка

Київські історичні студії

№ 1, 2015

Київський університет імені Бориса Грінченка

Київські історичні студії

Збірник наукових праць

№ 1, 2015

Київ — 2015

Ольга Тарасенко

ФОРМУВАННЯ НАУКОВИХ ШКІЛ ІСТОРИКІВ В УНІВЕРСИТЕТІ СВ. ВОЛОДИМИРА: ІВАН ВАСИЛЬОВИЧ ЛАШНЮКОВ

У статті вшановується особистість українського історика, вихованця, викладача Університету Св. Володимира Івана Васильовича Лашнюкова (1823–1869) та розглядається його наукова спадщина.

Ключові слова: Іван Васильович Лашнюков, історична наука, історіографія, школа істориків Університету Св. Володимира.

Видатний український вчений В. І. Вернадський у статті «З історії науки» (1912 р.) слушно наголошував на тому, що історія науки та її минуле повинні критично викладатися кожним поколінням науковців не тільки тому, що змінюються запаси наших знань, відкриваються нові документи, винаходяться нові прийоми реставрування того, що було, а й через нагальну необхідність знову науково переробляти історію науки та історично входити у минуле, бо завдяки розвитку сучасного знання в минулому здобуває значення одне і втрачає інше.

Кожне покоління вихованців та викладачів Університету Св. Володимира робило свій внесок у розвиток освіти, науки, культури України. Гідне місце в історії закладу посіла школа істориків [24]. Серед її представників — Іван Васильович Лашнюков (1823–1869) [1, 357–354; 21], особистість та науковий доробок якого є предметом нашого дослідження. Життєвий шлях історика був суголосним долі різночинця-інтелігента. Вислів А. П. Чехова: «Те, що письменники-дворяни брали задарма, те різночинці здобували ціною своєї молодості» [26, 133], — став для І. В. Лашнюкова пророчим.

Біографію та творчу спадщину вченого у 1870 р. висвітлив його товариш Ф. Я. Вороний [2], а через сто років у 1971 р. ці ж питання постали у праці Р. А. Киреевої [6; 7]. Спогади про І. В. Лашнюкова залишили слухач К. Є. Троцина [25], учень І. О. Сребницький [18], студент О. М. Романович-Славатинський [14]. Про вченого як викладача кафедри історії Росії у 1992 р. нагадала автор цієї статті, зокрема, окресливши його наукову біографію [20; 21; 22; 23]. 2004 р. з'явилась замітка О. Г. Таран про І. В. Лашнюкова в «Енциклопедії Київського національного університету імені Тараса Шевченка» [19], 2009 р. — замітка В. М. Чиснікова в «Енциклопедії історії України» [27].

Український історик та викладач Іван Васильович Лашнюков народився на Чернігівщині у родині священика. Як кращий учень Чернігівської духовної семінарії, яку закінчив

із відзнакою, був рекомендований до навчання у Київській духовній академії. Проте спробував вступити до Медично-хірургічної академії у Санкт-Петербурзі, куди дійшов пішки, але не був прийнятий через стан здоров'я. У 1844–1847 рр. навчався у Ніжинському юридичному ліцеї кн. Безбородька [3; 18; 19]. Бажання І. В. Лашнюкова навчатися на історико-філологічному факультеті у Києві підтримав М. А. Тулов (1814–1882), видатний вчений-філолог, професор історії російської літератури і словесності Ніжинського ліцею у 1844–1853 рр., вихованець Університету Св. Володимира у 1835–1839 рр. [17].

Роки навчання в Університеті Св. Володимира (1847–1851) для студента Лашнюкова стали дуже плідним періодом. Він відвідував лекції корифеїв закладу — професорів В. Я. Шульгина [1, 760–777], І. В. Вернадського [1, 97–103], П. В. Павлова [1, 533–537], а під керівництвом останнього вивчав російську історію [23].

Варто відзначити, що просвітницька спрямованість лекцій професора П. В. Павлова пояснює шанобливе ставлення до нього студентів. Просвітницька ідеологія виявляла об'єктивні потреби свого часу. Її демократичні тенденції, визнання важливої ролі освіти більш за все відповідали настроям різночинної інтелігенції, яка вийшла на арену суспільного і культурного життя Російської імперії. Просвітництво збуджувало самосвідомість цього молодого покоління. Перед студентством відкривалися перспективи діяльності «на користь загальну», які запалювали його, породжували нове розуміння патріотичного обов'язку. Проголошуючи ідеї соціального і культурного прогресу, П. В. Павлов допомагав молоді усвідомити її високу історичну місію. Зрозуміло, що свідомо інтелігентна молодь бачила у вченому не тільки співника, але й значною мірою виразника її позиції [24, 21–22].

Учень П. В. Павлова Ф. Я. Вороний згадував про свого товариша Лашнюкова як одного з перших і кращих учнів професора: «Засвоєні в цей час програма і метод назавжди залишилися

характерною особливістю Лашнюкова як викладача і дослідника, а саме: критика джерел історії і поглядів на неї вчених — як метод історії та великі питання політичної історії культури — як головний предмет дослідження» [2, V].

Золотою медаллю було відзначено І. В. Лашнюкова за розкриття теми «О причинах усобиц между русскими князьями и о влиянии их на современное общество в период времени от Рюрика до Ивана Калиты и до Гедимины» на здобуття ступеня кандидата. У рецензії на роботу професор П. В. Павлов визнав вдале пояснення автором багатьох явищ удільного періоду історії [22, 28].

Сама рецензія дає уявлення про метод досліджень школи П. В. Павлова: «Твір укладений автором переважно за літописними джерелами, двома тісно поєднаними методами — критичним і оповідним, так що у ньому, з одного боку, чітко розкрито зміст подій, а з іншого — викладені самі події. Ця робота має цілком визначену вагу для науки вітчизняної історії, бо, об'єднуючи у собі результати попередніх досліджень М. Г. Устрялова, М. П. Погодіна, К. Д. Кавеліна, С. М. Соловйова, вносить багато зовсім нового у царину історичного бачення, як у цілому, так і в деталях» [2, VI].

Із 1851 р. І. В. Лашнюков працював старшим вчителем словесності Другої київської гімназії, а з 1853 р. — в. о. професора історії у Ніжинському юридичному ліцеї кн. Безбородька. Після захисту магістерської дисертації у 1854 р. І. В. Лашнюков був затверджений професором історії та статистики у Ніжинському юридичному ліцеї кн. Безбородька, у якому п'ятнадцять років (1853–1868) очолював кафедру російської історії [3; 18; 25].

Ще під час навчання в Університеті Св. Володимира І. В. Лашнюков вивчав історію і старожитності західних слов'ян, виховуючи у себе любов і повагу до західного слов'янства, що було дивним для панівних у закладі на той час прихильників німецької школи [22, 47].

Вже тоді молодий вчений висловлювався за серйозну перевагу історичної науки та педагогіки західних слов'ян над російською системою виховання [2, V]. Згодом, під час наукового відрядження у країни Західної Європи в 1861–1862 рр. з метою ознайомлення з історичною наукою та педагогікою, вивчаючи систему організації навчання у середніх навчальних закладах західних слов'ян, професор І. В. Лашнюков ще більше переконався у вірності своїх поглядів щодо важливого значення науки і культури західних слов'ян для російської науки і культури. Там він познайомився з істориками Павлом Йозефом Шафариком та Франтішком Палацьким. Свої міркування щодо системи навчання вчений виклав у звіті про закордонне наукове відрядження, який

був надрукований у «Циркуляр по управлению Киевским учебным округом». У звіті історик, зокрема, висловлює побажання організовувати середні навчальні заклади за зразком тих, які він побачив, «щоб навчання не було справжньою мукою і для дітей, і для вчителів, як це є у нас» [2, VII–X].

І. В. Лашнюкова відзначали як провідного діяча провінційного педагогічного світу. Стверджувалося, що як педагог він має посісти почесне місце серед кращих викладачів свого часу через чималий виховний вплив на молодь [14; 18; 25]. У своїх спогадах студент-правник, а згодом професор державного права Університету Св. Володимира О. В. Романович-Славатинський відзначав, що І. В. Лашнюков «викладав не оповідну, фактичну історію, а прагматичну, філософську» [14, 179].

23 лютого 1868 р. І. В. Лашнюков був призначений на посаду доцента кафедри російської історії Університету Св. Володимира разом із В. С. Іконниковим [1, 228–234; 22, 46]. Його вступна лекція «О составе древнерусской летописи», за спогадами сучасників, викликала дуже позитивне враження у слухачів [18, 120–121].

І. В. Лашнюков викладав в Університеті нетривалий час. Проте його цінували, факультет рекомендував вченого на звання екстраординарного професора, хоча історик ще не мав докторського ступеня. Утім, Рада Університету відклала фактичне представлення до рішення міністра народної освіти [22, 47]. На жаль, через тяжку хворобу історик не зміг повною мірою розкрити свій талант, вчений передчасно помер 25 жовтня 1869 р.

І. В. Лашнюков був представником народницького напрямку школи істориків Університету Св. Володимира, талановитим вихованцем школи професора П. В. Павлова. Серед його наукової спадщини варто відзначити рецензію на твір М. І. Костомарова «Богдан Хмельницький и возвращение Южной Руси к России» [9], «Очерки внутреннего быта славян и русского общества до XIII в.» [10], курс лекцій з російської історії 1462–1613 рр. [11], «Очерки русской историографии и истории» [12], твір «Владимир Мономах и его время» [13].

У рецензії на дослідження М. І. Костомарова «Богдан Хмельницький и возвращение Южной Руси к России» [9] І. В. Лашнюков оцінив загальний характер епохи та визначив властиві дослідженню успіхи в її висвітленні у першій статті, а у другій розглянув особу Богдана Хмельницького та його роль у подіях доби.

На думку рецензента, палкого послідовника поглядів М. І. Костомарова, глибоке співчуття автора у зображенні українського народу, ґрунтовне знання предмета вивчення виразно окреслили його талант, наблизили викладений

матеріал до епосу. Проте безпристрасна бай-дужість автора під час розгляду участі у подіях епохи поляків виявляла, за оцінкою рецензента, досить поверхове вивчення та розуміння цієї теми, тож така оповідь мала ознаки лише «історичного живопису». Досягненням автора, на думку І. В. Лашнюкова, було яскраве зображення діяльності українського народу, якій були властиві державницькі уподобання [9, 28].

Поділяючи погляди М. І. Костомарова, рецензент наголосив, що велич Б. Хмельницького лежить у царині того великого, потворного, невідомого світу, який змалював М. І. Костомаров, а Богдан Хмельницький як герой, козак, провідник народу — це народний діяч, який презентував інтереси свого часу і свого місця [9, 31].

Історик засвідчив і недоліки праці: захоплення частковостями і дрібницями, що унеможливлювало вироблення загальної оцінки, уривчастість інформації про стан духовенства, релігійний рух і релігійне питання в Україні, що мало деяким чином вирішальне значення у розв'язанні її політичної долі, відсутність зображення картин духовного та релігійного життя українського народу, тісно пов'язаного з його розумовим рухом і про-світою [9, 45].

«Очерки внутреннего быта славян и русского общества до XIII в.» склалися із восьми розділів, в яких І. В. Лашнюков досліджував долю, побут і релігію слов'ян до середини IX ст., природу руської державності та її вплив на історію, літописне закликання варяго-русів, внутрішній стан суспільства від закликання варяго-русів і до смерті Ярослава Мудрого, удільний період, внутрішній стан суспільства від смерті Ярослава Мудрого і до середини XIII ст., Новгородську общину [10].

Курс лекцій російської історії 1462–1613 рр. І. В. Лашнюкова відповідав вимогам тодішньої історичної науки, був побудований на історіографічному підґрунті: автор дотримувався своєї методики викладу матеріалу — наводив історіографію вивчення питання та свої думки, зіставляючи різні погляди на спірні питання, і підводив слухачів до певного висновку, тому сучасники назвали його критичним курсом російської історії. У дев'яти розділах праці історик розповів про Івана III та його родинні відносини, підкорення Новгороду, повалення монгольського ярма, князювання Василя III Івановича, правління великої княгині Олени, правління бояр, описав особистість Грозного та дав оцінку його царюванню, охарактеризував особистості Федора Івановича і Бориса Годунова, обрання останнього на московське царство та саме царювання. Вчений майстерно проаналізував складні події історії та долю видатних осіб [11].

У семи розділах «Очерков русской историографии и истории» [12] І. В. Лашнюков дослідив історіографію удільно-вічової Русі, навів

погляди в історичній науці про початок руської держави, подав відомості про Київський, Суздальський, Галицько-Волинський літописи, розглянув історіографію Московської держави, проаналізував надруковані роботи князя А. М. Курбського та Г. К. Котошихіна про Росію під час царювання Олексія Михайловича, а також праці іноземців про Росію: пастора лютеранської церкви святого Михайла у Москві, автора «Літопису Московського» Мартіна Бера, відомого німецького мандрівника, географа, орієнталіста, історика, одного з кращих німецьких прозаїків свого часу Адама Олеарія, котрий записав та надрукував свої враження про Росію після подорожі через Росію у Персію, французького інженера і військового картографа Гійома Левассера де Боплана, який перебував на польській службі на території України.

На думку видатного українського бопланознавця Я. Р. Дашкевича, саме І. В. Лашнюков зробив першу спробу у 60-х роках XIX ст. в українській історіографії визначити вагомість «Опису України» Гійома Левассера де Боплана як історичного твору та ролі його автора як творця джерела унікального значення [4].

І. В. Лашнюков відзначав, що Гійом де Боплан знав польську та українську мови, добре орієнтувався на території вздовж течії Дніпра, подорожував українськими степами, відвідав всі відомі на той час міста, бачив козацтво у всій його славі і величі, чув розповіді козаків про їхні походи та подвиги. Історик наголошував, що саме топографічний опис України був найбільш важливим у праці Боплана [12, 65].

У нарисах дослідник також узагальнив розвиток російської історіографії у XVIII–XIX ст. Нариси стали об'ємним викладом історії розвитку історичного знання: І. В. Лашнюков одночасно відтворив як сам процес накопичення історичних знань, уявлення літописців, авторів історичних творів, так і проаналізував рівень сучасної йому історичної науки. Праця була завершена у 1869 р. і стала підсумком п'ятнадцятирічної діяльності вченого на кафедрі російської історії Ніжинського ліцею.

Варто відзначити, що на час написання нарисів історична література ще не мала узагальнюючих історіографічних творів. Тож І. В. Лашнюков не мав попередників у цій галузі знань, і його твір з повним правом можна вважати однією з перших загальних праць російської та української історіографії. Як відзначає дослідниця Р. А. Киреева, він як представник народницького напрямку в історіографії проаналізував зображення в історичних працях свого часу життя народу, народних мас, що і стало науковим новаторством вченого та єдиним прикладом серед історіографічних праць тодішньої історичної науки [6, 293, 296, 300].

Аналізуючи історичні твори минулого, І. В. Лашнюков оцінював їх з позиції достовірності зображення історії народу і серед усіх авторів відзначав літописців XI–XII ст., які, на його думку, змогли «скласти доволі повну, цілісну і дивовижно правдиву історію народу» [12, 3].

У Київському та Галицько-Волинському літописах увагу історика привернули «не стільки стосунки між князями, скільки становище народу, його ставлення до влади і землі». «Народ, — наголошував автор, — з'являється на сцену у південно-руських літописах <...> як народ, що висуває певні вимоги протягом декількох століть» [12, 4].

Історик критикував літописців Московської держави XIV–XVII ст. за тенденційність, нарочитість, офіційність, інтерес лише до зовнішньої історії, через що народ у їхніх літописах стає безособовою масою. Вчений підсумував, що «історіографія з плином часу стає все більш штучною, безбарвною, менш правдивою і, таким чином, менше заслуговує на довіру» [12, 49].

Дослідник також докоряв авторові дванадцятитомної «Історії держави Російської» М. М. Карамзіну за те, що той «не шукає основ в історії народу, обмежується зображенням зовнішніх явищ його життя, згруповує відомості й факти за наперед створеною ним схемою» [12, 26]. Це дало змогу І. В. Лашнюкову говорити про спрощеність висновків М. М. Карамзіна.

Вчений наголошував на потребі відображення в історичній літературі життя народу: «Історіографія певного народу — це найкраще відображення його характеру, його розумового і морального стану у різні епохи його життя, й, разом із тим, найкращий вимір його політичного розвитку і громадянського, національного самопізнання, щирий звіт того, що зробив народ у своєму прожитому житті» [12, 1].

Наголосимо, що І. В. Лашнюков узагальнив завдання історичної науки: «Виявлення основ, законів, що визначають хід життя народів — завдання загальнолюдської історичної науки (філософії історії). Зображення ж певного народу у всій його різноманітності — справа народного історика» [12, 37], — та визначив завдання народних істориків: «Народний історик, як би він не ставився до історії свого народу, не може не поділяти певні національні погляди, тенденції й навіть забобони, не може не співчувати інтересам свого народу, він виразник народного самопізнання, тлумач долі своєї батьківщини» [12, 37], — чим окреслив сучасні йому вимоги до історичної науки.

Він звернувся до проблеми періодизації історії російської історичної науки, осмислив розвиток науки як єдиний процес, намітив його головні віхи. І в цьому київський учений був новатором. Зазначимо, що розуміння потреби у періодизації

історіографії сприяло поступовому перетворенню цієї дисципліни з простого накопичення окремих фактів, біографій, бібліографічних відомостей на самостійну галузь знань.

У періодизації вченого був помітний вплив загальноісторичної концепції М. І. Костомарова, де критерієм визнавалося співіснування двох основ — громади і федерації та централізації і монархії; де були присутні дві Русі, відмінні за своїм духом і змістом, за політичним і суспільним ладом, — удільно-вічова Русь та єдинодержавна Русь. Історик другий період назвав історіографією Московської держави, а також виокремив третій період — історіографію XVIII–XIX ст.

У своєму викладі він порівнював історичні твори різних періодів, конкретно розглядав кожний, відзначав нові, своєрідні, притаманні лише цьому періоду риси, поставив питання про національний характер історіографії. Варто зауважити, що значну частину нарисів історик присвятив аналізу історіографії удільно-вічової Русі, дослідив зміну світогляду істориків, що вплинуло і на зміст історичних творів, і на спосіб історичного зображення. І. В. Лашнюков побіжно схарактеризував творчість істориків XVIII ст., а завершив працю оцінкою робіт істориків XIX ст. — М. М. Карамзіна, М. А. Полевого, С. М. Соловйова, М. І. Костомарова і В. Й. Ключевського.

У XIX ст. «Очерки русской историографии и истории» згадували лише двічі. М. О. Коялович нагадав про І. В. Лашнюкова поруч із М. І. Костомаровим як про автора уривчастого «досвіду історії науки російської історії» [8, 2], не аналізуючи і не даючи оцінки його праці. В. С. Іконников у переліку «Труды по русской историографии» [5, 265*–266*] назвав твір систематичним й осмисленим, хоча і неповним оглядом джерел і обробки історії, накинувши своє розуміння, притаманне багатьом історикам, котрі різко відокремлювали й протиставляли історичні джерела (що до них заносили поряд із літописами і актовий матеріал, і праці іноземців про Росію) та історичні твори, якими визнавали лише праці з XVIII ст. [6].

На противагу В. С. Іконникову, І. В. Лашнюков розумів відмінність джерелознавчого та історіографічного підходів до історичної пам'ятки, яскравим підтвердженням чого стали «Очерки русской историографии и истории», в яких він акцентував питання методології історії, історіографії, джерелознавства, філософії історії.

Із плином часу дослідження І. В. Лашнюкова було забуто, і лише у 1971 р. дослідниця Р. А. Киреева звернула на нього увагу [6; 7].

У праці «Владимир Мономах и его время» [13] історик простежив прагнення Володимира Мономаха стати у центрі державного життя всієї Русі, саме таке бачення діяльності Володимира Мономаха, на думку вченого, не знайшло

дослідження у тогочасній історичній науці, де Мономах розглядався лише як постать 1076–1125 рр., чия державно-політична діяльність мала оборонний характер.

Історик відзначав, що безперервні походи, роз'їзди князя всією Руссю, обізнаність із становищем народу, його побутом, станом справ, а також його подвиги зробили Володимира Мономаха народним героєм, зразком князя-порадника, борця за честь і славу Батьківщини. І тому не дивно, що на Русі так довго пам'ятали його ім'я, зберігаючи повагу до нього. Все це сприяло, як наголошував дослідник, виокремленню та посиленню впливу родини Володимира Мономаха: всі землі Русі хотіли мати князя з улюбленого роду Мономаховичів [13, 4].

Дослідивши родовід Мономаховичів, вчений зауважив, що «його нащадки сильно виділялися серед інших князів своїми спадковими рисами: любов'ю до освіти, щедрістю, повагою до духовенства, приязністю, а Володимир Мономах виявляв розум, мужність, благочестя, у досягненні мети діяв жорстко, корисливо, обмірковано, що було притаманно його добі» [13, 11].

І. В. Лашнюков відзначав, що Володимир Мономах інакше, ніж його сучасники, розумів великокнязівську владу, ставлення до рідної землі, до князів-родичів, і все це зароджувало самодержавні риси у патріархальних формах періоду правління великого князя Володимира Мономаха [13, 35].

Історик наголошував, що ідея самодержавної влади, яка прийшла на Русь разом із прийняттям християнства, зберігалася в одній князівській лінії, переходила по родоводу разом із своїми символічними атрибутами — дарами Візантії [13, 36]. Дослідник стверджував, що московські князі перебрали основи самодержавної влади від київського Володимира Мономаха, який першим серед князів зрозумів, що сила землі — у міцному союзі з народом.

Узагальнюючи значення історичної діяльності Володимира Мономаха та його

найближчих нащадків, учений зазначав, що вони добре розуміли історичну роль руського народу, яка полягала у войовничій діяльності — боротьбі із азіатськими кочівниками та сусідами, що київські князі були і серед будівничих Московської держави, бо мали одні й ті самі прагнення, що в історії саме київські князі з династії Мономаховичів, котрі добре усвідомлювали свою державницьку роль, залишили по собі пам'ять особливо мужніх, доблесних воїнів, уславили себе подвигами заради честі і слави руської землі [13, 37].

Зауважимо, що праці І. В. Лашнюкова були побудовані на фактичному матеріалі, він звертав увагу на політичні зв'язки того часу, розкривав суспільні явища, торкався дискусійних питань історії, висловлював власні погляди на них. Всі лекції та нариси історика написані у жанрі малих історичних форм, мають чітку структуру думки, простий і доступний стиль викладу.

Підсумовуючи внесок українського історика І. В. Лашнюкова, вихованця школи професора П. В. Павлова та яскравого представника народницького напрямку школи істориків Університету Св. Володимира, в історичну науку свого часу, зазначимо, що вчений був новатором у періодизації історіографії російської історії, автором першого систематичного, узагальнюючого курсу російської історіографії від IX ст., заснованого на критичному методі дослідження і співставлення історичних праць різних часів, неупередженому ставленні до історичних джерел. Його перу належить також курс російської історії із тяжінням до висвітлення дискусійних питань і висловленням свого погляду на аналіз розвитку історичних знань під кутом зору відображення в історичній творчості життя народу. Усвідомлюючи це, вважаємо, що перспективним напрямом дослідження може бути порівняння змістово-світоглядних концепцій ученого та інших представників «народницького напрямку» в історіографії його доби.

ДЖЕРЕЛА

1. Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира (1834–1884) / под ред. В. С. Иконникова. — К. : Тип. Ун-та Св. Владимира, 1884. — 848 с.
2. Вороной Ф. Я. Предисловие / Ф. Я. Вороной // Лашнюков И. В. Пособие к изучению русской истории критическим методом. — Вып. I. — К., 1870. — С. I–XXXVI.
3. Гимназия высших наук и Лицей кн. Безбородко. — СПб., 1881. — От. I. — 474 с.; От. II. — CLXXXVIII.
4. Дашкевич Я. Боплан в українській та російській історіографії (до 1990 р.) / Я. Дашкевич // Боплан і Україна : зб. наук. пр. — Л., 1998. — С. 46–77.
5. Иконников В. С. Опыт русской историографии : в 4 т. / В. С. Иконников. — К., 1891. — Т. I, кн. 1 — С. 265*–266*.

6. Киреева Р. А. Из истории изучения отечественной историографии. (Некоторые особенности «Очерков русской историографии») / Р. А. Киреева // Проблемы истории общественного движения и историографии / сост. сб. Г. М. Амешина. — М. : Наука, 1971. — С. 289–302.
7. Киреева Р. А. Изучение отечественной историографии в дореволюционной России с середины XIX века до 1917 года / Р. А. Киреева. — М. : Наука, 1983. — 216 с.
8. Коялович М. О. История русского самосознания по историческим памятникам / М. О. Коялович. — СПб., 1884. — 603 с.
9. Лашнюков И. В. Рецензия на сочинение М. И. Костомарова «Богдан Хмельницкий и возвращение Южной Руси к России» / И. В. Лашнюков // Библиотека для чтения. — 1857. — Т. 145, ч. 9. — Отд. 5. — С. 1–46.
10. Лашнюков И. В. Очерки внутреннего быта славян и русского общества до XIII в. / И. В. Лашнюков // Лашнюков И. В. Пособие по изучению русской истории критическим методом. — К., 1870. — Вып. I. — 136 с.
11. Лашнюков И. В. Лекции по русской истории 1462–1613 гг. / И. В. Лашнюков // Лашнюков И. В. Пособие по изучению русской истории критическим методом. — К., 1874. — Вып. II, отд. I. — С. 1–74.
12. Лашнюков И. В. Очерки русской историографии и истории / И. В. Лашнюков // Лашнюков И. В. Пособие по изучению русской истории критическим методом. — К., 1874. — Вып. II, отд. II. — С. 1–82.
13. Лашнюков И. В. Владимир Мономах и его время / И. В. Лашнюков // Лашнюков И. В. Пособие по изучению русской истории критическим методом. — К., 1874. — Вып. II, отд. III. — С. 1–44.
14. Романович-Славатинский О. В. Моя жизнь и академическая деятельность: воспоминания и заметки, 1832–1884 гг. / О. В. Романович-Славатинский // Вестник Европы. — 1903. — Ч. 1. — С. 167–169; Ч. 2. — С. 609–638.
15. Самойленко Г. В. Ніжинська вища школа. 1820–1995 / Г. В. Самойленко. — Ніжин, 1995. — 106 с.
16. Самойленко Г. В. Ніжинська вища школа: сторінки історії / Г. В. Самойленко, О. Г. Самойленко. — Ніжин, 2005. — 420 с.
17. Серіщев Я. М. Просвітницька діяльність М. А. Тулова на Україні / Я. М. Серіщев, С. П. Стельмах // Український історичний журнал. — 1990. — № 3. — С. 37–41.
18. Сребницький І. О. Лицей кн. Безбородко / І. О. Сребницький // Сребницький І. О. Гимназия высших наук и лицей кн. Безбородко. — СПб., 1881. — С. 120–121.
19. Таран О. Г. Іван Васильович Лашнюков (30.03.1823–25.10.1869) [Електронний ресурс] / О. Г. Таран // Енциклопедія Київського національного університету імені Тараса Шевченка. — Режим доступу: <http://eu.univ.kiev.ua/departments/istoriyi-rosiyi-kafedra/lashnyukov>
20. Тарасенко О. О. Становлення вітчизняної історичної освіти у Київському університеті / О. О. Тарасенко // 150 років розвитку вітчизняної історичної науки в Київському університеті. — К., 1993. — С. 39–43.
21. Тарасенко О. А. Киевский университет в середине XIX ст. (И. В. Лашнюков — выдающийся историк и преподаватель) / Киев. ун-т; О. А. Тарасенко. — К., 1994 (депонированная рукопись). — 24 с.
22. Тарасенко О. О. Становлення та розвиток історичної освіти і науки в Київському університеті / О. О. Тарасенко. — К. : Логос, 1995. — 276 с.
23. Тарасенко О. О. Викладацька діяльність П. В. Павлова в університеті Св. Володимира у середині XIX ст. / О. О. Тарасенко // Література та культура Полісся : зб. — Ніжин, 2007. — Вип. 38: Регіональна історія та культура в сучасних дослідженнях. — С. 236–248.
24. Тарасенко О. О. З історії становлення та розвитку історичної освіти в Київському імператорському університеті Св. Володимира (до 175-річчя від дня заснування) [Електронний ресурс] / О. О. Тарасенко // Історична думка. — 2010. — № 1 (2). — Режим доступу: http://leadership.kmpu.edu.ua/history_journal/stat
25. Троцина К. Лицей кн. Безбородко / К. Троцина // Гимназия высших наук и лицей кн. Безбородко. — СПб., 1881. — С. 408–413.
26. Чехов А. П. Полное собрание сочинений и писем : в 30 т. / А. П. Чехов. — Т. 3: Сочинения, 1884–1885. — М. : Наука, 1983. — 624 с.
27. Чисніков В. М. Лашнюков Іван Васильович [Електронний ресурс] / В. М. Чисніков // Енциклопедія історії України / [редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.]. — К. : Наукова думка, 2009. — 760 с. — Режим доступу: http://history.org.ua/?encyclp&termin=Lashnyukov_%D0%86_V

Ольга Тарасенко

**ФОРМИРОВАНИЕ НАУЧНЫХ ШКОЛ ИСТОРИКОВ В УНИВЕРСИТЕТЕ Св. ВЛАДИМИРА:
ИВАН ВАСИЛЬЕВИЧ ЛАШНЮКОВ**

В статье воздаётся должное личности украинского историка, воспитанника и преподавателя Университета Св. Владимира Ивана Васильевича Лашнюкова (1823–1869) и рассматривается его научное наследие.

Ключевые слова: Иван Васильевич Лашнюков, историческая наука, историография, школа историков Университета Св. Владимира.

Olga Tarasenko

**FORMATION OF HISTORIANS' SCIENTIFIC SCHOOLS AT ST. VOLODYMYR UNIVERSITY:
IVAN VASYLIOVYCH LASHNIUKOV**

The article is devoted to the honored personality of the Ukrainian historian, scholar and professor of St. Volodymyr University Ivan Vasylovych Lashniukov (1823–1869) and is examined his scientific heritage.

Key words: Ivan Vasylovych Lashniukov, historical science, historiography, St. Volodymyr University historians' scientific school.

УДК 930.1

Igor Moxnatyuk

**ВІДОБРАЖЕННЯ ІСТОРИЧНОГО ПРОЦЕСУ
В ХУДОЖНЬО-ЛІТЕРАТУРНІЙ ТВОРЧОСТІ ІВАНА ФРАНКА**

У статті розглядаються історичні погляди Івана Франка. Відображено місце націотворчих ідей у роздумах вченого. Звернено увагу на релігійні мотиви у спадщині Івана Франка, його загальноісторичні та світоглядні орієнтири.

Ключові слова: Іван Франко, літературна творчість, історія, народ, нація.

Життя і творчість Івана Франка припадає на другу половину XIX — початок XX ст. — епоху, коли заново осмислювалася історія нашого народу, коли український національний рух набрав нової сили, набував організованого політичного характеру. Невипадково, що саме ця епоха вивела на історичну арену поряд з такими видатними істориками, як В. Антонович, М. Грушевський яскраву особистість Івана Франка. Водночас сучасна доба — кінець XX — початок XXI ст. — стала новим етапом переосмислення і переоцінки минулого, що вимагає всебічного дослідження внеску І. Франка у розвиток історичних знань, вивчення його історичних поглядів.

Творча спадщина І. Франка в галузі історії привертала увагу багатьох дослідників не лише в радянські часи, а й після здобуття незалежності України, його погляди на українське суспільство не втратили актуальності і сьогодні. У «советський період» розвитку історичної науки на творчу спадщину вченого в галузі історії звертали

увагу І. Гуржій, М. Возняк, О. Дей, Л. Коваленко, М. Ломова, Ю. Палкін, Я. Товстуха, Ф. Шевченко та ін. У працях зазначених вчених подана загальна характеристика І. Франка як історика, розглянуто його окремі погляди на важливі питання щодо історії українського суспільства.

Інші сторони світоглядної культури І. Франка, що йшли всупереч державній ідеології, розкривались у роботах діячів української діаспори. Зокрема, цьому питанню присвячені твори Т. Гундорової, Я. Гриневича, В. Дорошенка, С. Єфремова, К. Крука, Л. Луціва, М. Мандрики, В. Сімовича, Я. Славутича та ін.

Творчість та світогляд І. Франка розглядалися в останні роки у працях сучасних дослідників, зокрема Р. Голода, В. Гориня, Я. Грицака, М. Люзняка, та на конференціях, присвячених ювілеям життя і творчості І. Франка.

Виходячи із загальної характеристики історіографічної бази обраної теми дослідження, вважаємо, що було б доцільно з'ясувати головну ідею

ЗМІСТ

АРХЕОЛОГІЯ

Тараненко С. Площі Подолу в Києві доби княжої Русі	3
Івакін В. Сучасна тафологія: основні поняття та інформативні можливості	11
Черкаська Д. Про відновлення роботи Ольвійського історико-археологічного заповідника у післявоєнні роки	16

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

Срібняк І. Табір полонених українських офіцерів у Кляйнмюнхені (Австро-Угорщина) навесні 1918 року	21
Дуднік О. Геополітичні й суб'єктивні чинники в історії українсько-словацьких міждержавних взаємовідносин періоду незалежності	25
Дзира О. Діяльність союзу українців самостійників у Канаді в міжвоєнний період	31

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Щербак В. Османський чинник у становленні українського державотворення ранньомодерної доби	38
Баранова Н. Позиція київських митрополитів ХІХ століття щодо змін форм діяльності Києво-Печерської лаври та Київської академії	43
Іванюк О. Питання етнічного складу населення Російської імперії у допереписних формах обліку в ХІХ ст.	48
Воп О. Ukrainian humanists' view on Kyiv in early totalitarian period	54
Марочко В. Німецькі дипломати і Голодомор 1932–1933 рр. в Україні	62
Губицький Л., Мельник Г. Становлення торговельно-економічної освіти (середня спеціальна та вища ланки) в Україні у 1939–1941 рр.	67
Salata O. Creativity of Ukrainian intelligentsia on the pages of occupation periodicals in 1941–1943s.	73
Виноградов С. Формування антинацистської позиції ОУН та її інформаційно-пропагандистська робота	77
Тарнавський І. Політика румунської влади щодо циган на окупованих українських землях (1941–1944 рр.)	84

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Киридон А. Хрещення України-Русі в культурно-цивілізаційній системі координат: темпоральний модус репрезентацій	91
Будзар М. Художньо-культурна спадщина панської садиби Лівобережної України ХІХ — початку ХХ ст.: варіанти історичних презентацій	98
Тарасенко О. Формування наукових шкіл істориків в Університеті Св. Володимира: Іван Васильович Лашнюков	108
Мохнатюк І. Відображення історичного процесу в художньо-літературній творчості Івана Франка	114
Ігнатенко М. Краєзнавчий аспект діяльності бібліотек Чернігівщини другої половини ХХ ст.	120

РЕЦЕНЗІЇ ТА ПРИМІТКИ

Щербак В. Кривошея І. Неурядова старшина Української козацької держави (ХVІІ–ХVІІІ ст.)	127
Салата О. Антонюк Т. Міжнародні зв'язки київських університетів у 1991–2012 рр.	128

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	130
-----------------------------	-----